

İŞÇİ EYLEMLERİ ve EMEK HAREKETİNİN OLANAKLARI

Erkan AYDOĞANOĞLU*

Giriş

Ülkenin pek çok açıdan birbirinden farklı bölgelerinde gerçekleşen işçi eylemleri, sendikalaşma girişimleri ve fabrika direnişleri, Türkiye işçi sınıfı açısından her zaman öğretici dersler ortaya çıkarmıştır. Çoğunlukla kendiliğinden ve çeşitli biçimlerde ortaya çıkan bu eylemlerin işçilerin bilinçlenmesinde ve emek hareketinin ilerlemesindeki rolü yadsınamaz.

İşçi eylemleri denilince akla öncelikle örgütlü işçilerin eylemleri ya da sendikalaşmak için yapılan eylemler gelir. Oysa işçi hareketi ne sadece sendikaların, sendikalaşmak isteyen işçilerin yaptıkları eylemlerden ibarettir ne de şu yada bu düzeyde gerçekleşen sendika eylemleri tek başına işçi eylemlerinin tamamını oluşturur. Tek tek işyerlerinde ücretlerin yükseltilmesinden, işçiler açısından hayati önemi olan sigortalı çalışmaya; çalışma sürelerinin kısaltılmasından, çalışma koşullarının düzeltilmesine kadar pek çok konu işçilerin çoğu zaman kendiliğinden bir araya gelerek tavır almalarını, yaşadıkları sorunlara tepki göstermelerini sağlamıştır.

İşçilerin işyerinde, evinde, mahallesinde, kısacası tüm ekonomik-sosyal-kültürel yaşamında ortaya çıkan ilişkilerden etkilenen bir olgu olarak görülmesi gereken işçi eylemlerinin sadece biçimi ve sonuçları açısından değerlendirilmesi, bu eylemleri ortaya çıkaran nedenleri bir taraftan geri plana iterken, diğer taraftan da bu eylemlerinin neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmesini güçleştirir. Bu değerlendirme yazısında yakın geçmişte gerçekleşen işçi eylemlerinin niteliği ve emek hareketinin genişleme olanakları açısından bu eylemlerin nasıl yorumlanması gerektiği üzerinde durulacaktır.

* Eğitim-Sen Sendikası Eğitim Uzmanı, A.Ü. SBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Doktora Öğrencisi

Mevcut Durum ve Sorunlar

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda meydana gelen ve tamamına yakını olumsuz olan köklü değişiklikler, en çok emekçi sınıfları ve emek hareketini etkilemiştir. Kendisini toplumun en küçük birimine kadar hissettiren bu değişikliklerin, işçilerin günlük yaşamından, sendikal ve siyasal süreçlere kadar tüm alanlarda derin izler bıraktığı bilinmektedir. Bu dönemin en önemli özelliği, egemen sınıfların ve onların sözcülerinin, sınıf hareketini bastırmaya ve sindirmeye ilişkin olarak geçmiş dönemden hareketle oldukça deneyim kazanmış olmalarıdır. Kazanılan deneyim ile sermaye, işçi sınıfının mücadeleye birikimini yok etmek için yoğun bir saldırıya geçmiş, demokratik-sendikal haklar işçi sınıfının elinden teker teker alınmış, ücretler düşürülmüş, çalışma koşulları ağırlaşmıştır. Aynı dönemde işçi sınıfının siyasallaşarak öne çıkan kesimleri belli aralıklarla tasfiye edilmiş, mücadele birikimlerini daha sonraki kuşaklara taşıyacak olan bu kesim sınıfın ana kitlesinden koparılmıştır. Genel olarak emeğin ekonomik ve siyasal olarak baskı altında tutulduğu bu dönemde işverenler, fabrikalarını sanayi şehirlerinin gelişmesi ve genişlemesiyle beraber başka kentlere taşımış ve deneyimli işçileri işten çıkarıp daha genç ve deneyimsiz işçileri çalıştırmaya başlamıştır.

2000’li yıllara gelinmesiyle birlikte yükselen işsizlik oranları, yaygınlaşan yoksulluk vb nedenlerle örgütlü işçilerin yaptığı eylemlerin sayısında, 1980 öncesine nazaran ciddi bir azalma ortaya çıkmıştır.

İşçilerin uzun yıllardır istihdam edildiği sektörlerde esnek üretim süreçleri üzerinden sınıf parçalanmış ve işçilerin bir sınıf olarak hareket etmelerini engellemek için tüm araç ve yöntemler kullanılmıştır. Özellikle ihracata yönelik üretim yapan sektörlerde uluslararası rekabete uygun bir işçi sınıfı yaratılmaya çalışılmış görece yüksek ücretlerin verildiği ve sendikal örgütlüğün olduğu sektörler de buralar olmuştur. Bu sektörlerde çalışan işçiler, içinde bulunduğu ayrıcalıklı konumundan dolayı hak arama mücadelesinde genellikle geri durmuş, 2001 krizi sonrasında bu geri duruşlarının bedelini, geçmişte sahip olduğu ayrıcalıkları yavaş yavaş kaybederek ödemeye başlamıştır.

1980 sonrasında sermaye, bir taraftan emekçileri bölmeye, onların mücadele araçlarını etkisiz hale getirmeye çalışırken, diğer taraftan tekstil, inşaat, turizm, metal vb sektörlerde yapılan yerli ve yabancı yatırımlar ile işçi sınıfının sayısal olarak da genişlemesini hızlandırmıştır. Bu gelişmenin yanı sıra, genç işçi kuşakları on binler halinde, sayıları hızla artan sanayi sitelerinde her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaya başlamıştır.

Darbe sonrası dönemde, ücretlerin baskılanması, örgütlenmeye yönelik baskılara karşı ilk kitlesel tepki 89 Baharında yapılan kitlesel işçi eylemleri ile gelmiştir. Ardından önce kamu emekçileri hızlı bir örgütlenme sürecine girmiş, sonrasında da ülkenin farklı yerlerinde çoğu kendiliğinden ve dağınık olarak gelişen çeşitli düzeylerde işçi eylemleri, örgütlenme girişimleri ve sendikalaşma örnekleri yaşanmaya başlamıştır.

1980 sonrası dönemde, işçi sınıfı ve sendikal hareketin en kitlesel, en yaygın eylemleri ve grevleri 89 Bahar Eylemleri sürecinde ve 1990'lı yılların ortalarında gerçekleşmiştir. Sadece 1995 yılında yaşanan grevler bunun en açık göstergesi niteliğindedir. Bu dönemde işçiler ve kamu emekçileri, hem zamanın hükümetleri üzerinde baskı oluşturmuş, hem de ülke siyasetinin gündemine etki edebilecek kadar ciddi bir etkinliğe kavuşmuştur. Ancak, işçi sınıfı ve sendikal hareketin gücünün neredeyse tamamını kullanmasına rağmen, başta toplu sözleşme talepleri olmak üzere pek çok talebin hükümete kabul ettirilmesinde beklenen başarı sağlanamamıştır. Beklentilerin gerçekleşmemesinde sınıf mücadelesinin toplu sözleşmelerle istenen "ekonomik" taleplerle sınırlı kalması; sadece sayıları sınırlı olan sendikalı işçileri kapsamaması ve birleşik bir sınıf hareketi yaratılamamasının önemli etkisi olmuştur.

Türkiye işçi sınıfının örgütlü kesimlerinin 1995 sonrası dönemde yaşanan tıkanma sürecinin bir benzeri 2000'li yıllarda başlamıştır. Bu dönemde örgütlü işçi eylemlerinde bir istikrarsızlık yaşanırken, bu dönemden itibaren büyük bölümünü sanayi sitelerinde ve organize sanayi bölgelerinde çalışan ve sayıları hızla artan örgütsüz genç işçilerin oluşturduğu eylem ve direnişler 1996'dan itibaren Türkiye'de işçi eylemlerinin ve emek hareketinin geleneksel karakterini değiştiren bir yönetime girmiştir. Sendikalı işçilerin eylemleri özellikle TİS ve özelleştirme uygulamaları sırasında canlılık gösterirken, örgütsüz genç işçilerin eylemleri, benimsenen taleplerinin yaşamsal niteliği gereği kitlesel, yaygın ve bir o kadar da dikkat çekici örnekler olarak ortaya çıkmıştır.

Yapılan bu kısa değerlendirmeden hareketle, Türkiye'de örgütsüz işçileri zaman zaman eylem yapmaya, örgütlenme girişiminde bulunmaya iten öncelikli sorunlar nelerdir diye bir soru soracak olursak karşımıza temel sorunlar çıkar. Bu sorunların başlıcaları iş güvencesi, ücretlerin düşüklüğü ve sigortasız çalışmadır. Örneğin asgari ücret sorunu, keyfi işten çıkarmalar, sigortasız çalışma başta olmak üzere işçilerin en temel yasal haklarını bile kullanamıyor olmaları, sermayenin (dolayısıyla devletin) işçi sınıfı üzerindeki despotik (zora dayalı, baskıcı) denetimi ve egemenliğini nasıl sürdürdüğünü gösteren birkaç örnek olarak verilebi-

lır. Asgari ücretin insanca yaşayabilecek bir seviyeye yükseltilmesi, sigortalı çalışma, çalışma sürelerinin 8 saat ile sınırlandırılması, keyfi işten atmaların engellenmesi vb birçok talep, bugün Türkiye'nin dört bir yanında, farklı işyerleri ve işkolalarında çalışan işçilerin en temel ortak talepleri olarak görülmektedir. Geçtiğimiz dönemde gerçekleşen kitlesel işçi eylemlerinin önemli bir bölümü bu ortak talepler üzerinden yapılmış ve yaygınlaşmıştır.

İşçi Eylemlerinin Karakteri

2001 krizi sonrasında başlamak üzere özellikle son birkaç yıl bir bütün olarak emek hareketi açısından oldukça yoğun geçti. İşçi ve emekçilerin kazanılmış haklarına yönelik saldırıların her düzeyde yoğunlaştı. Örgütlenme girişimlerine, hak arama eylemlerine yönelik yasal ve fiili engeller giderek arttı. Geçtiğimiz dönemde, işçi sınıfının yeni yetişen kuşaklarını eylemsizliğe itmek amacıyla atılan tüm adımlara rağmen, özellikle genç işçiler tarafından yapılan eylemler, başarı ya da başarısızlıkla sonuçlanan grev örnekleri sermayenin amacına tam olarak ulaşmasını engellemeye çalışan bir yapıda ortaya çıktı.

Önceleri kamuda çalışan işçilerinin özelleştirmeye karşı gösterdikleri örgütlü tepkilerle yoğunlaşan işçi eylemleri, sonradan özel sektör fabrikalarında, sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerinde de yaygınlaşmış, bu anlamda etki alanını genişletmiştir. Özellikle son birkaç yıldır Türkiye'nin farklı bölgelerinde, tek tek fabrikalardan sanayi sitelerine, on binlerce işçinin çalıştığı büyük sanayi merkezlerine kadar pek çok yerde, işçi sınıfının genç kuşakları, temel taleplerinin gerçekleşmesi için hareketlenmenin yanında örgütlenmeye yönelik girişimleri ile adlarından sıkça söz ettirdiler.

2006 yılında Manisa Akhisar'da Graniser cam işçileri, Diyarbakır'da Akylıl Tekstil işçileri, Kocaeli'nde Al-Co tencere işçileri, İzmir (9 Eylül), Adana (Balcalı) ve Diyarbakır (Dicle) hastanelerinde çalışan taşeron işçilerin örgütlenme deneyimleri ve burada adını sayamadığımız onlarca işyerinde yaşanan gelişmeler, son yıllarda sendikal çevrelerce sık sık dile getirilen "örgütlenme krizi" söylemlerine inat, başarı ya da başarısızlıklarıyla emek hareketinin ilerleyeceği yolun nasıl olması gerektiğine ilişkin örnekler olarak ortaya çıktı. Özellikle olumsuz çalışma koşulları ve kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu tekstil işkolunda yaşanan işçi eylemlerinde, yaşanan tüm olumsuzluklara karşın işçilerin kararlı mücadelesi sonucunda, işçilerin bir sınıf olarak hareket etmeyi başarabildiğinde ne kadar önemli deneyimler elde edebildiği görüldü.

Son onbeş yılda sayıları hızla artan genç işçilerin sendikalı olmak için yap-

tıkları eylemler ve kullandıkları yaratıcı yöntemler, dikkatleri bu dinamik kesimin üzerinde yoğunlaştırmıştır. Türkiye'nin dört bir yanında irili ufaklı işçi eylemleri yaşanırken, sendikaların ve bu alanda çalışma yapan kesimlerin önemli bir bölümünün neredeyse alışılmış bir ezber haline gelen "sendikal kriz" analizleri yapmaya devam etmesi, krizin örgütlenme alanında değil, sendikaların yapısında ve işin bu noktasını görmezden gelmeye devam edenlerin kafasında olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

Benzeri örneklerine daha çok rastlamaya başladığımız örgütlenme girişimlerinin, milyonlarca işçinin sendikasız, sigortasız, her türlü güvenceden yoksun, köle gibi çalışmaya zorlandığı, bu kesimler arasında umutsuzluğun en yüksek noktaya ulaştığı bir dönemde gerçekleşiyor olması önemlidir. Türkiye'de, binlerce işyerinde sayısız işçi, işini kaybetme pahasına, çalışma ve yaşama koşullarına isyan eden işçilerle benzer koşullarda çalışmakta, aynı talepleri sahiplenmekte, sendikalı olma hakkı üzerinden örgütlenmek istemektedir. Bugün tüm zaafalarına karşın belli bir seviyeye gelen bu durumun, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartların daha da bozulmasıyla birlikte yakın gelecekte daha da yaygınlaşacağını söylemek abartı olmaz.

Emek hareketinde yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, örgütsüz taşeron işçilerin (Adana'da Balcalı Hastanesi, İzmir'de Güzel İzmir taşeron işçileri, Diyarbakır Dicle Hastanesi taşeron işçileri vb. örneklerde olduğu gibi), güvencesiz çalışan eğitim emekçilerinin (Mağdur Öğretmenler ve Eğitim Emekçileri Derneği gibi girişimler, dersane öğretmenlerinin örgütlenme girişimleri gibi) benzer taleplerle mücadele içine girmeye başlaması, olanaklar doğru değerlendirdiğinde, yıllarca "olmaz" denilenlerin, doğru tarz benimsendiğinde nasıl olabileceğini gösteren birkaç örnek olarak verilebilir.

Sadece işçilerle sınırlı kalmayan eylemleri ve örgütlenme girişimlerini, üretici köylülerin özellikle son yıllarda artan örgütlenme yönelimi yanında, iş güvencesi ve sosyal haklarına sahip çıkan kamu emekçilerinin yüzünü yeniden işyerlerine dönme çabalarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında, emek hareketinin birleşik bir güç olarak mücadeleye yönelme olanaklarının yaratılması açısından koşulların gün geçtikçe ezilen sınıfların lehine döndüğünü söylemek mümkündür.

Emek Hareketinin Olanakları

Genel olarak emek hareketinin tarihine bakıldığında, sermayenin emekçi sınıfları bir yandan ortak çıkarlar etrafında birleşmeye zorlarken, diğer yandan

emekçiler arasındaki rekabeti arttırarak, sınıf içi rekabeti ve bölünmeyi körüklediği sıkça görülen bir durumdur. İşyerlerinde, emekçiler içinde yaratılan “bölünme” ve “rekabet” uygulamalarının etkisi ise son yıllarda daha derinden hissedilmeye başlamıştır. Özellikle artan işsizlik oranlarına bağlı olarak, işçiler arasındaki rekabetin yeniden yoğunlaşması; örgütlenmeye, işçi eylemlerine yönelik ilgiyi de olumsuz etkilemiş, ancak yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, bu kesimlerin sigortalı çalışma, 8 saatlik işgünü ve ücretlerin yükseltilmesi vb taleplerle örgütlenmeye yönelmelerini tamamen engelleyememiştir.

Emek hareketinin bugünkü sorununun, “dışarıdan” bakılarak sürekli dillendirilen “yaprak kıpırdamaması” sorunu olmadığı açıktır. Sorun eylemlerin, mücadelenin tabandan örgütlenmesi, tek tek işyerlerinde görülen dağınık tepkilerin, huzursuzlukların somut talepler etrafında birleştirilerek ortak tepkiye dönüştürülmesi için yeterince müdahaleci olamama sorunudur. İşçiler arasında çalışma koşullarının ağırlığından, sigortasız çalışmadan, ücret düşüklüğünden, sendikasızlaşmaya karşı mücadeleden özelleştirme ve taşeronlaşmaya kadar pek çok konuda, giderek öfkeye dönüşen bir tepkinin düne göre daha fazla oranda oluşmaya başladığı yakın geçmişte yaşanan örneklerle görülmüştür. Ancak özellikle genç işçiler arasında yaygın olan bu durum üzerinden bu işçileri birleştirecek mücadele araçlarının yeterince geliştirilmediği gibi, mücadelenin daha ileriye taşınması noktasında yeterli adımların atıldığını söylemek mümkün değildir.

İşçi ve emekçilerin çalışma ve yaşama koşullarının gittikçe ağırlaştığı bir dönemde, bir taraftan işyerleri, işkolları ve çalışma biçimleri açısından istihdam çok katmanlı ve parçalı hale gelirken, diğer taraftan işyerlerinde emekçilerin ortaklaşma ve bütünleşme imkânları da artmaktadır. Dolayısıyla emekçiler arasındaki parçalanma ve rekabet tehdidi ile ortak çıkarlar etrafında birleşme olanakları arasındaki diyalektik ilişki, aynı zamanda emek hareketinin yeniden örgütlenmesi ve güçlenmesi açısından önemli olanaklar sunmaktadır. Üstelik hareket bu şekilde ilerlediği takdirde, sadece tek tek işyerlerinde gerçekleşen ekonomik mücadeleleri birleştirme çabalarıyla sınırlı kalmayacak, işçilerin siyasal mücadeleye doğru yönelimini de kolaylaştıracaktır.

Emek hareketinin gerçek anlamda bileştirici bir rol oynaması için siyasallaşması gerektiği gerçeği, sınıflar mücadelesi tarihi tarafından defalarca kanıtlanmıştır. Birleşik mücadelenin yolu, işçiler arasında rekabet yaratılarak onları bölmeye çalışan girişimlere inat, işçiler arasındaki birlik ve dayanışma duygularının işyerlerinden başlayarak güçlendirilmesinden, yine mücadelenin işyerinden başlayarak, tüm ülke düzeyinde örgütlenmesinden geçmektedir.

Sendikal hareketin gelişim süreci içinde ortaya çıkan çeşitli örgütlenme araçları, mücadele biçimleri, sadece mücadele alanlarındaki farklılıktan çok, belirlenen hedeflerden ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılan araçlar ve eylem biçimlerinin çeşitliliğinden doğmaktadır. Bu anlamda, ister ekonomik ister siyasal nedenlerle olsun, oluşturulan her mücadele aracı ya da eylem biçimi, emek hareketini birleştirmek ve sınıfın en geniş kesimlerini önce tek tek patronlara, sonra tüm kapitalistlere karşı mücadele içine çekmeyi amaçladığı zaman gerçek anlamını kazanabilir.

Sendikalaşmanın, emekçilerin örgütlenmesinin önündeki tüm engellerin ve yasakların kaldırılmasına yönelik mücadele, atılacak adımların somut ve gerçekçi olması açısından önemlidir. 8 saat işgünü, sigorta, iş güvencesi, çalışma yasalarının demokratikleştirilmesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi temel sorunlar üzerinden işyeri çalışmalarının canlandırılması sağlanabilir. Bu noktada işçilerin farklı sendikalarda örgütlenerek bölünmesi değil, tek bir sendika çatısı altında birleşerek daha güçlü örgütlenmeler ortaya çıkarabileceğinin mutlaka tartışmaya açılması gerekir.

Sermaye güçlerinin ortak çıkarları için tek yumruk olduğu bir dönemde, aynı birlikteliğin emek hareketi tarafından henüz oluşturulamamış olması, hâlâ önemli bir zayıflık göstergesi olarak görülebilir. Ancak işçi sınıfının birlik olma, kolektif davranma, örgütlü mücadele yeteneği vb. avantajlarını doğru değerlendirdiğinde, sermaye saldırılarını geriletme, sendikaları güçlendirme ve emek hareketini genişletme olanaklarını yaratabildiği gerçeği de unutulmamalıdır.

Emek hareketinin güçlenmesi için yürütülen mücadele, kendi başına özel bir amaç değil; aynı zamanda sermayenin saldırılarına karşı mücadelenin üretim alanlarından başlayarak ortaklaştırılması ve birleşik bir sınıf hareketinin yaratılmasına hizmet eden önemli bir araçtır. Çünkü emek hareketi ancak sınıf mücadelesi geliştikçe, yaygınlaştıkça genişleyebilir. İşçilerin mümkün olan en geniş kesimlerini birleştirerek sermayeye karşı sendikal ve siyasal mücadele içine çekmek, ancak yaşanan zaafın üzerine gidildiğinde ve eldeki olanaklar doğru değerlendirildiğinde mümkün olacaktır.